

УДК 37.015.31

Лабунець Ю. О. °

Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, старший викладач кафедри іноземних мов та методик їх навчання; аспірант Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ІДЕЇ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРІ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА «ФЕРМЕР ДЖАЙЛЗ ІЗ ГЕМА»

У статті автор висвітлює ключові ідеї концепції виховання моральної особистості Дж. Р. Р. Толкіна, відображені в його творі «Фермер Джайлз із Гема» та аналізує характерні особливості виховного потенціалу твору. Проаналізовано педагогічний феномен концепції виховання моральної особистості з погляду виховного потенціалу, новаторства та універсальності ідей, втіленої у творчості Дж. Р. Р. Толкіна. Розкрито важливість виховання моральної особистості, що нерозривно пов'язано із моральними цінностями та принципами особистості.

Ключові слова: Дж. Р. Р. Толкін, виховання моральної особистості, творчість Дж. Р. Р. Толкіна, твір «Фермер Джайлз із Гема», концепція виховання моральної особистості Дж. Р. Р. Толкіна.

В статье автор освещает ключевые идеи концепции воспитания нравственной личности Дж. Р. Р. Толкина, которые отражены в его произведении «Фермер Джайлз из Хема» и анализирует характерные особенности воспитательного потенциала произведения. Проанализирован педагогический феномен концепции воспитания моральной личности с точки зрения воспитательного потенциала, новаторства и универсальности идей, воплощенной в творчестве Дж. Р. Р. Толкина. Раскрыта важность воспитания моральной личности неразрывно связанно с моральными ценностями и принципами личности.

Ключевые слова: Дж. Р. Р. Толкин, воспитание моральной личности, творчество Дж. Р. Р. Толкина, произведение «Фермер Джайлз из Хема», концепция воспитания моральной личности Дж. Р. Р. Толкина.

The author highlights the key ideas J. R. R. Tolkien's moral personality's education concept in the article, as it is reflected in his literature work «Farmer Giles from Ham» and analyzes the characteristic features of its educational potential. The pedagogical phenomenon of the moral personality's upbringing concept is analyzed from the point of view of its educational potential, innovation and the universality of the idea embodied in the J. R. R. Tolkien's work. It reveals the importance of moral education of personality and proves that it is inseparably connected with the individual's moral values and principles.

Keywords: J. R. R. Tolkien, moral personality's upbringing, J. R. R. Tolkien's literature work «Farmer Giles from Ham», J. R. R. Tolkien's moral personality's education concept.

Постановка проблеми. У сучасних умовах удосконалення системи освіти на різних щаблях не лише в Україні, а й у всьому європейському освітньому просторі важливим питанням є відродження культурно-творчої місії школи та сім'ї у вихованні та навчанні особистості, зокрема вихованні моральної особистості; перехід до культуротворчої системи освіти в цілому. Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що існуюча система освіти не забезпечує вирішення поставленого завдання – виховання культури нової генерації, виховання моральної особистості, в якій поєднувалися б високий професіоналізм і духовне багатство задля її подальшого успішного та щасливого життя, що сприятиме продуктивному майбутньому країни.

Питання моральності суспільства і, зокрема, необхідності морального виховання особистості, тривалий час турбують освітян [3], що декларує, незважаючи на наявну концептуалізацію ідей про моральне виховання з позиції як вітчизняних, так і зарубіжних авторів у загальноєвропейському вимірі, недостатню реалізованість через значну їх затеоретизованість. І відносно недавно спрямувано емпіричні дослідження науковців на дослідження тих чи інших концепцій, стимулюючи їх до широкого розгортання, поширення нових практик. У контексті практичного використання виховного потенціалу набуває актуальності для дослідження та імплементації у виховний і освітній процес, на нашу думку, концепція виховання моральної особистості Дж. Р. Р. Толкіна, відображена в його творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що персоналію Дж. Р. Р. Толкіна та літературно-педагогічну творчість у контексті його концепції виховання моральної особистості розглядали такі зарубіжні дослідники, як: Х. Карпентер (аналіз життєвого шляху та його вплив на творчість Дж. Р. Р. Толкіна; виховання професором власних дітей); Л. Картер (літературознавчий аналіз основних творів Дж. Р. Р. Толкіна через призму життєдіяльності та моральних орієнтацій автора і перенесення в його творчість); К. Манлав (визначено та обґрунтовано особливості творів фантастичного жанру письменника та їх вплив на виховання моральної особистості і виховання моральних цінностей); Б. Роузбері (розгляд коренів міфологічного відображення цінностей, ідей та поглядів у літературній формі та побіжно виховний потенціал творчості письменника); М. Уайт (дослідження особливостей філософського світогляду Дж. Р. Р. Толкіна та способи сприяння формуванню такого морального світогляду, орієнтацій та цінностей через призму творів професора); А. Фрідмен (виділення низки характерних особливостей творчості, зокрема в контексті суспільно-історичних змін ХХ століття); Р. Хелмс (аналіз особливостей створення своєї мови, які демонструє в своїх творах автор та її виховний вплив на читачів); М. Хукер (розгляд особливостей перекладу фантастичних творів Дж. Р. Р. Толкіна зі збереженням автентичних особливостей твору); Дж. Пірс (розгляд факторів впливу творчості письменника на дітей, близьке оточення, студентів та незнайомих читачів), Т. Шиппи (розгляд центральних філософських ліній, що отримали розвиток у творах Дж. Р. Р. Толкіна).

Як засвідчує аналіз останніх досліджень та публікацій із даної проблеми, питання дослідження ідей виховання моральної особистості у творчості Дж. Р. Р. Толкіна є недостатньо вивченим, а в контексті реалізації та представлення ідей виховання моральної особистості у творі письменника «Фермер Джайлз із Гема» не представлено взагалі.

Мета даної статті полягає у висвітленні ключових ідей виховання моральної особистості у творі Дж. Р. Р. Толкіна «Фермер Джайлз із Гема»

Виклад основного матеріалу дослідження. Дж. Р. Р. Толкін вважав необхідною умовою продуктивного інтелекту особистості, критичного осмислення та огляду будь-яких кроків себе та інших особистостей саме формування моральної особистості, як становлення автономної, самобутньої, інтелектуальної, мудрої та продукуючої нове особистості. Моральна особистість відчуває право казати правду, звичайно толерантно та критично. Згідно з позицій Дж. Р. Р. Толкіна моральна особистість створює навколо себе осередок гідності, честі, чесності, свободи (в розумінні, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої людини, і саме на цьому стику свобод і інтересів демонструє здоровий конформізм та компромісність), законності і порядку, що є необхідною умовою загального суспільного блага і сталого розвитку держави.

Найбільш успішним фактором творчості Дж. Р. Р. Толкіна, який сприяє вихованню моральної особистості вважаємо можливість читача пережити становлення та дорослішання героїв. Дослідники творчості Дж. Р. Р. Толкіна пояснюють глибокий рівень сенсу його творчості, не тільки висвітлення свого роду «лікування» моральної особистості від постіндустріального прогресу, а саме від морального невігластва до мудрості та високих моральних цінностей, принципів та орієнтацій [5].

Розглядаючи творчість Дж. Р. Р. Толкіна через призму його ідей, підходів та авторської концепції виховання моральної особистості, зазначимо, що кожний із творів літературно-педагогічної спадщини автора наділений потужним виховним потенціалом, демонструє глибоке відчуття автором тонкої матерії душі вихованця та найоптимальніших шляхів впливу на неї через взаємодію із вихованцем засобами авторського дискурсу. А при використанні грамотного педагогічного супроводу освітянами чи батьками дозволяє сприяти гармонійному вихованню моральної особистості.

Твір Дж. Р. Р. Толкіна «Фермер Джайлз із Гема» несе в собі не лише педагогічну, але й літературну та історичну значущість, оскільки являє собою пародійну дійсність на середньовічну картину світу. Аналізуючи основні сюжетні, жанрові та композиційні особливості оповіді, інтертекстуальність, поетику, особливості авторського дискурсу ми дійшли висновку, що при грамотному педагогічному супроводі даний твір у послідовному поєднанні з іншими творами Дж. Р. Р. Толкіна стає органічним підґрунтям для виховання моральної особистості. Головні персонажі, жанр, час, простір, сюжет та його особливості, композиція казки даного твору становить органічну єдність.

Казка оповідає про фермера, який домігся успіху, але не за власним раціональним розсудом щодо власної волі, а в результаті низки випадковостей, в які вплітаються архетипові речі, відсилають нас до

ірраціонального, але логічного мислення фольклору, що має на меті виховати особистість з внутрішньою готовністю до прийняття будь-якої ситуації і вмінням спокійно реагувати на все, що приходить життєвою стежкою. І це є одним із аспектів концепції виховання моральної особистості. Все, що робить фермер Джайлз з Хему, схоже на діяння простої людини, що потрапила в складну ситуацію. Однак, якщо придивитися до них краще, можна розрізнити відчутну структуру героїки грецьких міфів і артуріан, ніж побутову прозу життя.

Не дивлячись на те, що структура твору «Фермер Джайлз із Гема» Дж. Р. Р. Толкіна завдяки особливостям мови і побуту творів досить сучасна, хоча і рясніє анахронізмами такими як «мушкетон» в V столітті) має відтінок стародавнього фольклору, але в той же час включає відображенням сучасних проблем, таких як розбещення еліт, неправочинність політичних обіцянок, відсутність діалогу народу і влади.

Дж. Р. Р. Толкін, будучи тонким психологом і майстерним педагогом, дотримувався позиції, що лише за умови «емоційного включення» можна сприяти вихованню моральної особистості. Тож у творі «Фермер Джайлз із Гема» він демонструє один із способів такого «емоційного включення». Завдяки оповіді даного твору від автора при першому знайомстві з твором читач одразу входить в екскурс просторово-часових особливостей оповіді, що створює виховне середовище для вихованця. Впродовж тексту демонструється реальний стан речей, дається власна оцінка поняттям абстрактно від персонажів казки: власне робиться той критичний огляд та винесення власних суджень, які вправно робить моральна особистість у повсякденному житті. Все це, на думку Дж. Р. Р. Толкіна, сприяє формуванню високого рівня саморефлексії та самовиховання. Найоптимальнішим шляхом отримати довіру читача задля налагодження його «емоційного включення» в події, що розгортаються в творі, Дж. Р. Р. Толкін вбачав у зображенні автора оповідачем тих подій, оскільки він є або був учасником тих подій або знав когось із героїв. Наприклад, «для нього описувані події — то спадок віддаленої минувшини; однак, попри це, він, здається, й сам жив на теренах того Маленького Королівства» [4, с. 19].

Завдяки майстерності Дж. Р. Р. Толкіна класична історія про хороброго лицаря і кровожерливого дракона стала настільки винятковим витвором, що, читаючи його, не помічаєш, як казка підходить до кінця. Саме це і сприяє «включенню» читача у процес отримання досвіду «культивування» моральних цінностей, орієнтирів та принципів особистістю. Дивлячись на призму українського зокрема та слов'янського менталітету загалом, кмітливий фермер Джайлз прототип нашого мужика, який весь час обдурює пана, залишаючи того з носом (тільки на англійський лад). Вірний боягузливий пес Гарм, хитрий дракон Хризофилакс, заздрісний мельник, песиміст-коваль, жадібний король і навіть мовчазний кінь персонажа настільки запам'ятовуються, що про них можна окремо складати казки. Саме це стимулюється та використовується при імплементації концепції виховання моральної особистості Дж. Р. Р. Толкіна, окрім того, що твори письменника

сприяють формуванню літературного та естетичного смаку моральної особистості.

Цікавим є той факт, що казка Дж. Р. Р. Толкіна, "Фермер Джайлз із Гема" у "дорослому" аспекті становить пародію на книги середньовічних хроністів і певний особливий вид самопародії на власні історичні, літературні та лінгвістичні дослідження письменника. Це інтелектуальний жарт з тих, які були в ходу в університетських колах Оксфорда і, зокрема, в гуртку "Інклінгів", куди входили Дж. Р. Р. Толкін, К. С. Льюїс, Ч. Вільямс та інші університетські діячі. Вишукана гра на співвідношенні історії і переказів, латини і давньоанглійської мови. Але і без неї казка не втрачає інтересу, вона виявляється варіацією на тему сюжету про Івана-дурня, відрізняється стрімкім розвитком дії, особливим англійським гумором і стверджує класичну казкову мораль. "Фермер Джайлз", таким чином, виявляється казкою для будь-якого віку.

Тож повертаючись до сюжету оповіді, який зображує головного героя – Джайлза із Гема, мирного фермера, який хоч і знехотя, проте на хвилі казкового везіння потрапляє у захоплюючий вир пригод, до якого він не готував себе протягом свого життя і не мріяв. Характер головного героя непостійний, фермер еволюціонує впродовж усієї сюжетної лінії. На початку оповіді Джайлз неквапливий, простакуватий та боязкий, проте хвалькуватий та злегка егоцентричний, адже переймається лише власними справами та не проявляє ніякої зацікавленості до життя громади, допоки це не зачіпає його інтересів. Він самостійний та звиклий жити по-своєму. До кінця сюжетної лінії характер фермера еволюціонує, він мудрішає, стає щедрим та справедливим, що дозволяє йому розумно та довготривало правити в значній частині Середнього Королівства. На його становлення його особистості впливає оточення, яке автор описує так: "У той час не було ні поспіху, ні метушні. Утім, метушня має мало спільного з роботою. Люди працювали й без неї; причому встигали і добряче потрудитись, і потеревенити. А потеревенити було про що, бо непересічні події відбувалися вельми часто. Проте, коли розпочалася ця історія, в Гемі вже довгенько не коїлося нічого, вартого згадки. І це цілком влаштовувало Фермера Джайлза — неквапливого чолов'ягу, звиклого жити по-своєму та перейматися лише власними справами. Він був страшенно заклопотаний (так принаймні казав) тим, що убезпечував себе від злиднів, себто забезпечував собі такі самі черевце та почуття спокою, які були в його батька. Пес же намагався допомагати господареві. І жоден із них не посилав бодай найскупішої думки в Широкий Світ поза їхніми полями, селом і найближчою торговицею" [4, с. 20].

Важливим персонажем в оповіді виступає пес Гарм, який вірний своєму господареві, служить та підлещує йому. Він полохливий та хвалькуватий. Джайлз є героєм, неофіційно визнаним лицарем для жителів свого села, він ідеалізований та авантюрний з точки зору односельчан. Коли все почало здаватися безпечним, дехто сміливіший піднявся аж на верхівку пагорба й поручкався з Фермером Джайлзом. Кілька — парафіяльний священник, коваль, мірошник і ще одна-дві впливові особи — поплескали його по спині. Це йому не сподобалося (бо плече дуже боліло), та він подумав, що мусить

запросити їх до себе додому. Гості розсілися колом у Джайлзовій кухні, п'ючи за його здоров'я та голосно вихваляючи господаря. Він же цілком неприховано позіхав, однак, доки тривало частування, вони на це не зважали. Коли всі випили чарку-другу (фермер — другу-третю), Джайлз почувся справжнім сміливцем; а коли всі випили по два-три келишки (а він сам — п'ять-шість), він почувся вже таким витязем, яким і вважав його пес. Гості розходилися добрими друзями; Джайлз від душі плескав їх по спинах. У нього були великі червоні грубі руки; тож, плескаючи, він їм помстився. Другого дня фермер довідався, що новина про нього обросла чутками й він став важливою персоною місцевого рівня. До середини наступного тижня вісті розлетілися селами, які були миль за двадцять від Гема. Джайлз став Героєм Округи. Це йому вельми сподобалося.

У творі пес Гарм виступає індикатором небезпеки для господаря, адже саме завдяки своїй уважності та гарному нюхові пес попереджає господаря про велетня і дракона, що наближаються. Він неабияк любить, вихваляє та підлещує своєму хазяїнові, послуговуючись звичайною собачою мовою. Пародійність сюжету зумовлена викривленим поглядом на події та персоналії деяких героїв. Зокрема, ми бачимо реальну картину речей лише через призму бачення трьох персонажів: оповідача, фермера та коваля. Фермер – головний герой, події з життя якого розглядаються. Коваль ж, натомість, єдиний із актантів, який через свою мудрість бачить реальну ситуацію зі сторони та правильно передбачає хід подій. Коваль на ім'я Фабріціус Кунктатор зображений у оповіді неквапливим похмурим, проте далекоглядним чоловіком.

Доволі цікавим персонажем виступає Дракон Хризофілакс Крез, який, залежно від мовця, також іменується в оповіді як Хрихофілакс Багатій, черв'як та хробак. Образ дракона не співпадає з типовим середньовічним. Таким чином Хризофілакс є псевдодраконом. Він походить зі стародавньої імператорської династії, тому є неймовірно багатим, родовитим та достатньо вихованим та манірним. За характером допитливий, жадібний, хитрий і добре вишколений дракон, проте не вельми сміливий, як і всі тварини в казці, Хрихофілакс має здатність розмовляти та є таким же вмілим наратором, як і звичайна людина. Спільність з уставленим образом дракона виявляється у зовнішності (крила, хвіст, панцир, пара із пащеки), а також у підступності та хитрості: *Він мав підступне (як і всі дракони) серце, проте не вельми сміливе (і це також не рідкість)* [4: с. 35].

Не позбавлена оповідь і яскравих другорядних персонажів, що передають дух епохи, зображуючи професії світу Середньовіччя, таких як менестрель, мірошник, парафіяльний священник. Збірний образ рицарства зображає насправді псевдорицарів, моральні цінності яких не відповідають картині світу середньовічної людини. Причиною цьому слугує яскравий пародійний відтінок казки, який зображує рицарів боязкими та полохливими.

Варто зазначити, що за жанровою приналежністю, "Фермер Джайлз із Гема" увібрав низку таких жанрових характеристик казки, як: сатирична спрямованість; типізація персонажів; хронотоп, визначений за особливими прикметами часу та місця в тексті; щасливий кінець – перемога добра над

злом; символізм – довгий меч, який король подарував Джайлзу, символізує умовну номінацію, присвоєння титулу рицаря, воїна, адже в добу Середньовіччя метал був надзвичайно дорогим, тому довгі важкі мечі, такі як дворучний меч, були, в першу чергу, ознакою особи зі стану «тих, що воюють»; алегоричність – яскраве зображення повноцінних образів тварин, що набувають людських позитивних та негативних рис характеру; героїко-фантастичні елементи – дійові особи велетень та дракон, що втілюють в собі фізичну на духовну силу; зображення фантастичних подій з казковими елементами – усі активні ролі тварин зображують уміння тварин розмовляти; дійові особи – селяни; типове фінальне завершення – бідний стає переможцем над багатим; типізований образ героя, що характеризується за його функцією в казці. Рицар – визнаний своїм народом.

У сюжеті твору “Фермер Джайлз із Гема” Дж. Р. Р. Толкін продовжує відстоювати позиції щодо важливих життєвих уроків, пройшовши які моральна особистість отримує моральні принципи, котрі мають змогу покращити рівень її життя. Це зокрема: важливість продовження власного шляху (не важлива швидкість, з якою ви рухаєтесь до своєї цілі, мрії, оскільки навіть якщо ви відчуваєте, що просуваєтесь дуже повільно, головне не зупинятися); важливість ваших друзів у вашому житті та необхідність їх правильного вибору (важливо заводити дружби з тими людьми, які такі, як ви, або навіть кращі від вас); необхідність розуміння, що все добре дається не просто так (насправді набагато легше відчувати негатив (ненависть, підозру, презирство, незадоволеність) і набагато складніше любити, вірити, довіряти, бути задоволеним тим, що маєш, окрім того, немає нічого поганого у помилках, якщо із них робити висновки; потрібно бути уважним не лише до дій, але і до наслідків дій як ваших, так і інших людей; бути готовим вносити корективи, які не суперечать вашим моральним принципам, і не порушують вашої цілі (ціль має залишатися незмінною для її досягнення, а ось шляхи її досягнення можна обирати); навчатися у кожного (ви можете навчатися розвивати гарне від мудрої, успішної людини і виправляти в собі те, що ви бачите у поганій людини); робити все від усього серця і з усіма можливими зусиллями (принцип “робити повноцінно або взагалі не робити”).

На нашу думку, педагогічні ідеї Дж. Р. Р. Толкіна, його підходи до виховання моральної особистості, що знайшли відображення у творі Дж. Р. Р. Толкіна “Фермер Джайлз із Гема”, мають зайняти чільне місце в системі освіти України. Навіть часткове залучення елементів його багатоаспектної концепції дозволить опосередковано (через читання, переживання та внутрішнє включення у твори), а в разі залучення батьків, вчителів-вихователів і безпосередньо впливати на розуміння творів, а відповідно на виховання моральної особистості читача.

Висновки дослідження і перспективи подальших наукових розвідок.

Отже, аналіз педагогічного феномену концепції виховання моральної особистості з погляду важливості виховання моральної особистості, що нерозривно пов'язано із формуванням її моральних цінностей, становлення її моральних орієнтирів, позицій та принципів, розвитку виховного потенціалу,

новаторства та універсальності ключових ідей, відображених у творі “Фермер Джайлз із Гема” Дж. Р. Р. Толкіна, показав, що письменник-освітянин відстоює позиції щодо важливих життєвих уроків, пройшовши які моральна особистість утверджує необхідні в її життєдіяльності моральні принципи: наполегливість і цілеспрямованість; важливість добрих стосунків із друзями та необхідність налагодження їх на основі любові, віри, й довіри; немає нічого поганого у помилках, якщо із них робити правильні висновки; потрібно бути уважним не лише до дій, але і до наслідків дій як своїх, так і інших людей; бути готовим вносити корективи, які не суперечать особистим моральним принципам, і не порушують особистої цілі; навчатися розвивати гарне від мудрої, успішної людини і вчитися на чужих помилках, не запобігаючи власним; робити все від усього серця і з усіма можливими зусиллями.

Науковий аналіз ключових ідей виховання моральної особистості, що знайшли відображення у творчості Дж. Р. Р. Толкіна, дав підстави для визначення перспективи подальших наукових досліджень, які полягають у виявленні різних аспектів концепції морального виховання Дж. Р. Р. Толкіна в кожному з його літературних творів, а також дослідженні способів їх використання у вихованні моральної особистості у сучасному освітньому просторі як в закладах освіти, так і в родині.

Список використаних джерел:

1. Лабунець Ю.О. Концепція виховання моральної особистості у творчості Дж. Р. Р. Толкіна : аспект морального обов'язку особистості / Ю.О. Лабунець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: [«III літні наукові читання»], (м. Київ, 17 серпня 2015 р.). – К.: Центр наукових публікацій, 2015. - С. 115-118.
2. Лабунець Ю.О. Теоретико-методичні підходи Дж. Р. Р. Толкіна до організації виховання моральної особистості та перспективи їх упровадження у масову практику виховної діяльності / Ю.О. Лабунець // Молодий вчений. – Х, 2015. – 10 (25). – Ч. 2. – С. 137 – 140.
3. Сухомлинська О. В. Про ідеї та підходи до виховання моральності: український погляд / О. В. Сухомлинська // Шкільний світ. – 2015. – № 4 (708) (спецвипуск), лютий. – С. 4-20.
4. Толкін Дж. Р. Р. Фермер Джайлз із Гема / Дж. Р. Р. Толкієн; [Пер. з англ. Ірини Примачик] // Всесвіт. 2008 – № 3-4. – С. 18 – 142.
5. Joseph Pearce. Bilbo's Journey: Discovering the Hidden Meaning of The Hobbit. Charlotte, NC: Saint Benedict Press, 2012. P. 143.

Отримано 19.01.2016